

Levstikova sodba o Jurčičevem „Desetem bratu“.

(K petdesetletnici „Desetega brata“ priobčil Oton Župančič.)

V Jurčičevi ostalini se je ohranilo med drugo Levstikovo korespondenco tudi znamenito pismo o „Desetem bratu“, doslej najtemeljitejša in tudi najobširnejša beseda o tem Jurčičevem delu. Da je izšla ta razprava prej v tisku, bi bil dobil del naše literature nemara drugačno, manj prostaško lice — jasen dokaz, kako živo nam je potreba poštene, odkrite kritike. A v tem Levstikovem pismu je toliko resnice in modrosti, da njega objava nima samo literarno-zgodovinske zanimivosti — vredno je, da se vsak današnji pisatelj vanj globoko zamisli . . . Jurčičev odgovor na to pismo se je izgubil — bržčas ga je Levstik sam uničil; iz naslednjega Levstikovega pisma, ki ga objavim samo dokoder govori o „Desetem bratu“, je razvidno, da Jurčič s prijateljevo oceno ni bil zadovoljen: Levstik ga mora tolažiti. Sestavek v „Novicah“, omenjen v prvem pismu, je bil izpod Levčevega peresa.

V Ljubljani 7/2 1868.

Dragi Jurčič!

Gotovo pisano gledaš, da toliko časa niti ne odgovorim, kajti da ti mislim in celo moram odgovoriti, ménim da o tem nejsi dvomil. Zdaj uže tri dni ne pišem drugo nego odgovore zastarélím pismom. Tebi je bil odgovor spisan vže 18. dan ónega meseca, a potem ga nejsem mogel takój prepisati, ker sem kopijo hotel ohraniti, in tako se je ta stvar odvrlekla do denšnjega dné. Prosim Te, oprosti mi!

Lepa hvala Ti za „desetega brata“! Prebral sem ga s pravim veselijem. Nekteri oddelki so mi vže poprej bili znani, a najboljši neznani. Treba je, da se tako delo v celoti prebere. Dr. Bleiweis je nekoliko svojega obétanija izpolnil v „Novicah“, vanje vzešši sestavek, kateri pošteno govori o tebi in tvojem „desetem bratu“, ali kakšen je dr. Bleiweisov prisíavek! Človeka je sram, da se kaj takega meju nami danes piše in tiska! Kar se dostaja mojih „netiskanih“ vrstic, ktere si v „desetem bratu“ vzel za epigraf, bile so vže nekdé v „Napreji“ natisnene, ako se ne motim. Za almanah

ne utegnem zdaj nič poslati; vendar ne branim, če Stritar izbere kake 3–4 pesmi, ali kolikor in ktere hoče, izmeju tistih, ki so v njegovih rokah; samo da boljše izbere pa da se na moje ime ne natisnó, ker protivniki bi mi precej zakričali, da se ubijam s pesmarstvom namesti slovarstva. Da se torej za moje ime podpiše M. Lipovec. Giontini si ne upa prevzeti almanaha. Ves plah je o lepoznanskih rečeh, odkar se je tako opekel z Jenkovimi pesmami, ktere jako slabo prodaja.

Vrniva se zopet k „desetemu bratu“. Govoriš, da bi jaz o njem spisal kritiko. Storil bi to, ali Stritar je mnogo pripravnejši od mene takemu poslu. On je prvi slovenski estetični kritik, estetično najizobraženejši južni Slovan. V tvojem delu krasot gotovo nikdo bolje ne čuti nego on, i nikdo bi ne mogel o njih lepše pisati. Meni so take reči zdaj vže malo preoddáljene; tudi morda bi moje negativno grajanje več kvarilo nego koristilo, a Stritar vedno z i da, kader kritikuje. Vesel sem, da se je v „Glasniku“ zopet genol. Pa bodi si, da bi se jaz lotil kritike. Kde bi jo mogel natisniti? „Novice“ imajo samo svoje namene, ter moje dolge kritike gotovo ne bi rade vzele, gotovo ne tako, kakor bi jaz pisal; a „Glasnik“ je skopljenec. Z Janežičem je težko poslovati. Njegov strah je silno smešen in našemu slovstvu grozno kváren. „Molčimo, farji gredó!“ tako slóve njegov vedni trepet. Če Štajerci naprave nov političen list, kar je skoro gotovo, v a n j bi se utegnila poslati kritika, drugi slovenski listi imajo premalo bralcev.

Tvoje dete „deseti brat“ je porod ženijalnega očeta, a poleg vsega tega ima velike hibe, katerih se ti vendar nej treba plašiti, kajti še rasteš. Svetoval bi ti, da izkušaj priti, če kolikaj moreš, meju veči svét v družbah; seznanj se posebno z mladimi ženskami! Ako se malo zaljubiš, tem bolje, kajti ne bojim se, da bi se v tem morji tvoj čolnič pogreznol. Ženski svet ti je premalo znan, akopram te tudi tukaj tvoja darovitost sploh dobro vodi.

Če se ne motim, najslabše si načrtal Kvasa in Manico. Kvas je neukretnež, kakor vsa naša kmetska izobražena mladina, prišedši z učilnih klopj. Sreča, Manica in Martinek delajo zanj, da mu naklóné, česar sam nikakor nej zaslužil; nôse ga, kakor angelj Habakuka v Babilon. On je te povesti junak, a vendar je meju vsemi osebamj najnedelavnejši. Zaljubiti se ter na videz sentimentalno modrovati nej še dovolj. Sploh se ogíblji ostaréle, črvíve sentimentalnosti. Tudi se nekako čudno Kvas véde z Marijanom, o katerem je vedel, da je zaljubljen v Manico. Ali o Marijanu se celó

sam Ti motiš. To nej človek brez globokega čuta, zatorej ti ne morem odobriti, da je zaspal, ko je premišljal, ali bi šel v grad na gosti ali ne. Marijan je izvrstno črtan, malo robat, ker je bolj na telesu razvit nego duševno, i baš za tega delj krepák, zunaj in znotraj čvrst, zdrav mladenič, kateri globoko čuti, samo da ne vzdihuje, da pesnic ne dela, skalam in grmoviju ne toži Maničine trdosrčnosti, — s kratka, da nej sentimentalen mekúž, kar je Kvas preveč, toda samo na videz, kajti v resnici je skoro brez čuta. Marijan nikdar ne govori o ljubezni, a vedno dela, kakor zaljubljenec; sama ljubosumnost mu naposled odkrije njegovo skrito strast. Tudi čvrsta Vencljeva hči je prav po naravi pisana, samo da si jaz v mislih ne morem družiti nje drobnega obrazka k njenemu početju. Pa Manica? Stara je vže 23 let, in ne ljubi prvič. To vidimo iz tega, kako je v mrežo ona ujela Kvasa, ne Kvas nje. Pet besed o ljubezni z deklico umno izpregovoriti, pa je dovolj, da se vidi, ali je uže ljubila ali ne. Torej ti še preporečam, da na ženstvo ti je bolje paziti. Manica je toliko stara, kolikor Kvas, ki misli 2 leti ostati v gradu, potem 4 leta na Dunaju, a petega leta mu je treba, da se podoktóri, dalje zopet kakih 5 let, da se utrdi za ženitev, pa bode štel 35 let, in Manica — tudi 35! Grozna starost neomoženej ženski! Ptíčke so jej odpéle, vijolice odcvelè! Jaz bi se o Kvasu nič ne hudoval, ako bi 35, celo 30 ali 27 let star popustil — kar bi on tudi gotovo storil, če ga dobro znam — Manico, staro dekle, pa bi morda vzel kako 20letno nevesto. Misliš, da ženska, če šteje vže 23 let, vsega tega na tanko ne premisli? Tvoja Manica je prestara, da bi se tako na prazno roko zaljubila, in Kvas je človek, s katerim drugi delajo, kar hoté, dokler je njemu na korist. On je velik samopridnež, celó hinjávec, ter menda niti ne čuti globoke strasti k Manici, kajti bojim se, da je samo ljubezničanje, a ne ljubezen ter zadovoljna ničemurnost, kar ga vléče k Manici, s katero se potlej v nje 27. letu menda samo tebi na ljubav ožéni. Ta človek se mi zdi nevarna tiha voda; jaz bi nerajši imel ž njim posla, nego z dr. Kavezom. O tej priliki mi tudi povédi, čemú ga pošiljaš na Dunaj? Poprej mu je tega res bilo treba, zdaj ne več. Ali se misli ozbiljno poprijeti znanstva? Ne kaže! Morda neče iti od Martinkovega pogreba vpravo k poroki? To je hvalno, akopram njegova póstarna nevesta trepetáje čaka bračne postelje, kajti svet je greda, na ktorej cvete toliko mladih, krasnih deklic, ki vse želé moža. Kvasu torej nikakor nej bilo na vseučilišči treba čakati doktorata, kateri mu nejma nikake namere.

Vsak izobražen človek česti znanstvene naslove, kadar imajo pаметen namen, a smeje se jim, ako so prazna, ničemurna oholost, kakor pri Kvasu, da se more pobahati: anch' io son dottore! — Če prav sodim, za Kvasom meniš da teči nekoliko tebe samega; ali zopet se motiš! Ti bi nikoli ne mogel tako delati, kakor on dela. Hotel si v njem postaviti vzor pravega dijaka, mladeniča brez duševnega madeža, a nej ti šlo od rok. Iz tega vidim, da bi tudi tebe v silno zadrego spravili taki položaji, v kakoršne si del Kvasa, ali bolje bi se v njih gotovo sukal nego on. Sploh je Kvas bolj nagnen k slabosti nego dobrósti — kakor ga jaz umejem — ali ni v tem nej polnoten, tedaj nedovršen, skvážnjast značaj (lückenhaft). Celó plašljivec je, akopram ga ti črtaš premišljeno pogumnega, pa vendar se zanj sam bojiš, kajti ne sméš v gozdu samega postaviti proti Marjanu, ker dvomiš, ali ne bi podplatov pokazal, kader bi se bilo treba braniti; zategadelj si mu v zasedi skrivaj pridružil Martinka, ktereга potem namesti krívdnega Kvasa zadene po nedolžnem smrtna rana. Ta krivíčna prigodba bralca nejevoljno stresne. V Kvasu je čudna zmes raznih, nedozorélih elementov. O tem značaji sem za tega delj obširneje govoril, ker je vse povesti junak a poleg tega najnápačneje črtan.

Izvrstno je popisano iz skritega hrama človeške narave izvira-joče sovraštvo meju Marijanom in desetim bratom; enako resnična je plahota sicer neustrašnega, sivega grešnika dr. Kaveza, kader ugleda Martinka, kateri ga nehote opomne starih hudodelstev. Poleg dr. Kaveza je tudi Benjamin po svoje izborna osoba. Kmetje so tako popisani, da v nekterih rečéh ne mogó biti bolje; vendar je njihovo bitje preplitvo in preveč je karikiraš. Čemú je na pr. treba reči, da glušec z metličjem „zatuli“? Ves originalen je ubogi, pošteni Martinek, ki ima obilo plemenitejši značaj od Kvasa. Da se dr. Kavezu maščuje, tega mu nikdo v zlo ne šteje, kajti zdi se, kakor da ga je Bog zločinskemu starcu poslal za šibo, ktero si je v mladosti sam splétal. Če je v njem kaj napake, je ta, da je tudi njega značaj sem ter tam preobložen in slédi tega bizáren.

Tu je opomnoti neke hibe v zlogu (kompozicii.) Mnogo obširneje, mnogo resničneje ter z mnogo véčo ljubeznijo si črtal kmetsko življenije, ker ti je bolj znano, nego izobraženi svet, v katerem se vendar godí največ vsega, kar se dostaja glavnih osob. Menim, da si epizode preobširno razpisal glavnemu dejanju na kvaru. Bilo bi mi žal za vsako kmetsko črtico, ktera bi se iz tvoje povesti uníčila; vendar bi si jaz mnogo reči želel od tod pre-

nesenih v kako drugo knjigo. Zlasti Krjavelj bi utegnol kde drugdé pripovedovati, kako je hudiča presékal. Dalje meju kmeti preveč popisuješ edini proletarijat. Zakaj nejsi poleg teh golih sinov postavil kake trdne kmetske hiše, v kateri moder mož in delavna žena vladata sebi in svojcem na blagost? Zdi se mi, kakor bi tvoja knjiga nehoté dokazovala, da Slovenci po Kranjskem nejmamo srednjih zemljákov nego samo graščake in take preproste ubožce, kakoršne zbiraš pri Obrščaku. To vendar nej res. Ali tvoje ljudstevce je tako živo našarano, da je človeku vselej žal, kader Obrščak zapre krčmo. Dolef je originalna podoba, edina, ki ni čisto iz tvoje glave, kajti mojega „desetega brata“ nadaljuje, ako se ne motim; vendar je tvoj mož tak, da bi vsakemu bilo žal, ako bi mu ga bilo pogrešati, ter tako si ga po svoje zasuknol, da se ti zopet ne more očitati, da si ga pobral drugdé nego na širokej cesti človeškega življenja; samo da je tudi Dolef časi presiljen. Kader značaje črtaš, naj ti bodo vedno na umu zlate Horacijeve besede: „est modus in rebus, sunt certi denique fines queis ultra citraque rectum consistere nequit“.

V posameznosti ne sezam, vendar ne utrpím zamolčati, kako me precej od začetka povesti zaníma Peharček, četudi je njegova prikazen morda napaka; bil bi namreč moral izostati, da ne bi bralcu obujal neizpolnjene želje, videti ga tudi pri Obrščaku; ali vsaj menj bi ga ti nam bil moral pokazati, kakor si na pr. glušca z metličijem, dečka begajočega po travniku, deklico na cesti a posebno črevljarja in njegovo ženo pri dr. Kavezu. Zdi se mi, da moža še zdaj vidím, kako nabíja podplate, na trinogu sedéč. Ako še pristavim, da so mi nektare kmetske osebe, katerih si preveč obródl, malo preínobrazne (einförmig), da si tudi meju kmeti premalo uvrstil ženskih, katerim se nekam prerad umíčeš, kakor v življenji tako v pisaniji, pa sem ti vse povedal. Posebno izvrstno Krjavljevo ljubezen bi človek rad sam gledal, če ne v tej, pa v drugej knjizi.

Zdaj imaš gotovo pravico, vprašati me: „kaka je tvoja končna sodba o meni in o desetem bratu?“

Moja sodba je ta, da si ženij, kateri si nej še našel prave mére, a najdeš jo gotovo, če ne opešaš, kar je pri nas tako rado, ter ako se potruđiš, svet in človeško srce bolje in globokéje pregledati, da ne bodo tvoje knjige več tako inoplatne (einseitig), kakor je „deseti brat“, kateri je poleg vsega tega do zdaj prvo ter največe slovensko delo te vrste. Ako neustrašen toda

pázen korakaš po začetem strmem poti, mogel bodeš osnovam dajati globokejše misli, a osobam več duše, ter vse delo postavljati pod višjo moralno perspektivo. Potem piši, kar hočeš ter za posnémalce se ne brígaš. Saj te ne bodo mogli dohajati, kajti nejmajo tvojih darov, kakor Prešírna do zdaj nikdo nej došel. Izobrazi se, pa ne bodeš samo Slovencem prvi pisatelj, nego sploh velik povestnik. Še enkrat, in sicer silno ti preporočam Jeremijo Gotthelfa. Videl bodeš iz njega, da krivo učé, kateri trde, da v povesti ne sme biti edinih kmetskih ljudij. Človek je prvo, tega je Bog ustvaril, a kmeta in gospoda še le človek sam. Sploh se starih zarjavélih mislij odtresi, kolikor moreš; premišljaj, predno kaj poprimeš, ter sam sebi mnogo verjemi, ali bodi sam sebi najostrejši, najpravičnejši sodnik. Bojim se, da so te nevedneži prelástili (zapeljali), kajti čujem, da „Sad in cvét“ — bral ga ne bodem, dokler ga ne dovršiš — ima same gospodske osebe. Žali bog, da višjih krogov ne bodeš mogel nikoli tako črtati, kakor kmete, ne zato, ker bi ti ne imel sposobnosti, nego ker jezik nejma še potrebnega koloríta, izrekov itd., kar je pri črtanii tako zeló važno, kakor posebno tvoji spisi tako glasno pričajo. Nikdo ne more dajati, kdor nejma; nikdo ne more jemati tam, kder nej. Ni ti ne jemlji tam, kder nej nič, a ne dajaj drugim, česar sam nejmaš. Skrbí me, da bode „Sad in Cvet“ okusnejši nemški-pokvarjenim slovenskim želodcem, a da bode pléšast in prazen takih podob, kakoršne gomezé v „desetem bratu“; ali vendar počakimo, da ga dobimo v roko.

Take so nekako moje misli. Ko bi kritiko dal natisnoti, gotovo bi vse obširneje razložil. Morda se tu ter tam jako motim; morda krivo sodim, — vse je mogoče. Želel bi, da se s Stritarjem zmeñiš o mojem očitaniu, kadar se zopet spravita krompír péč. Čim več dokazov mi povesta, da sem se jaz motil, a ti prav delal, tem večé bodé moje veselije.

O jezici bi v natisnjeni kritiki jaz ne imel tolike milosti s teboj, kolikoršno ti zahtevaš, baš ker možu, kakoršen si ti, treba vse povedati. Siromakom se daje milost, junaci je ne hté. Za zdaj samo toliko: imena tvojih ljudij mi nejso po godi. Kvas je prevsakdánje, Kavez preneukretno in čudno, Piškav jako okorno, Krjavelj protivno čisto slovanskemu ušesu, in v srce me je sunolo, da se pošteni Martinek zôve Spàk. To so malósti, a vendar važne. Ako Nemeč o vsakej priliki tako poudarja nemstvo, koliko bolj je posebno zapadnim Slovanom treba poudarjati čisto

Slovanstvo! Jemlji svojim kmetom imena, kakoršna so ti znana izmeju naroda, ter izmeju teh izbíraj. tista, ktera so lepša, bolj značajna in čisto slovanska. Taka imena prehajajo iz knjig na žive ljudi. Naša imena so najžalostnejša priča, kako zeló smo ponemčeni. Ne misli, da je vse enako, ali svojega junaka imenuješ Bingelj-bongelj ali kako drugače.

Lepo mi bodi pozdravljen ter pozdravi mi tudi Stritarja, a meni oprosti, da sem te toliko časa staral z odgovorom, ter da so tega mojega pisma, ktero mi je denes za polovico pod peresom naraslo, misli tako nesistemiški zveržene. Prava kopija tega pisma torej vendar ne ostane v mojih rokah, a prepisovati ga še enkrat, ne utegnem.

Veselilo me bode, če mi o priliki odgovoriš.

Zdravstvuj!

Tvoj zvesti prijatelj
Levstik.

Dragi prijatelj!

V Ljubljani 27/2 1868.

Tvoje pismo me je zeló zanimalo. Žalost me je presunola, ko sem videl, kako globoko sem te ranil, česar jaz nikakor nejssem bil namenjen. Saj ta stvar nej tako huda, kakor se tebi vidi. Denes ti ne utegnem obširno pisati, nego ob kratkem samo to:

Veseli me, da si Dolfa čisto otél. Po naključji si je malo v rodu z mojim desetim bratom, a samo malo. To sem tudi čutil i povedal ti, rekóč, da je tak, kakoršen se more pobrati samo na širokej cesti človeškega živénja. O junakovej pasivnosti ne mislim tako, kakor Goethe i ti za njím, niti ne pritegnem, kar se tiče delovanja „pro patria“; vendar o vsem tem obširno prihodnjič, denes ne utegnem. Da so bile moje besede: „deseti brat je vendar še prvo i najbolje slovensko delo te vrste“ ironija ali usmiljena šala, temu se resno protivím. Razložek meju novelo in romanom nej tako gotov i trdnih mej, da bi se moglo o vsacem delu na ravnost reči: to je novela, to roman. Nekteri še Goethejevega „Wertherja“ štejó meju novele; meju katere bi tudi jaz „desetega brata“ rajši vrstil nego meju romane. A novel imamo vže mnogo, koliko je samo tvojih, da o drugih zdaj molčím. Poleg vseh hib ima tvoje delo vendar premagljivo čarobnost, kar sem čutil jaz i vsak bralcev, s katerim sem se do zdaj še menil o tej reči. Saj sem ti rekel, da moja razdirava kritika več kvarí nego koristi. Posebno sem grešil, da

sem ti slabote preveč grajal, a lepote premalo povzdignol. Posebno še poudarjam, kar sem ti vže dejal, da izkušaj dati svojim značajem več dušne globočave a dogodbam več moralnega stojála. To je glavno! Žal mi je tudi, da sem ti otróval veselje do „Cveta i Sadú“. Iz glave si izbij te misli, ter moški delaj! Tudi tega ne verúj, da je záte uže vse izgubljeno. Širokost i skrivnost človeškega živénja ti naj je po vsem znana. Ne pozabi važnih besed: „muth verloren, alles verloren.“ Vsemu tvojemu pismu obširneje odgovorim prihodnjič, kakor sem uže rekel.

LISTEK.

Namestu predgovora.

Prva kultura, ki je hodila po naših krajih, je posula našo zemljo z jantarovimi jagodami.

Prva naša beseda, ki je natisnjena, slove: Pravda.

V Istri so svoj čas tenkosluhi ljudje ločili zvonove po petju: kateri so peli ubrano, so bili vlti v Ljubljani.

Na to troje mislim rad.

Oton Župančič.

Alojzij Gradnik: Padajoče zvezde. V Ljubljani 1916. Izdala in založila „Omladina“. 100 str. Vez. K 3-50.

Poldrugo desetletje nekako priobčuje Gradnik svoje pesmi po slovenskih listih. Tih, rekel bi skoraj: najtišji naš poet. Menda bo to eden vzrokov, da je ostala — vsaj jaz imam ta vtis — njegova zamišljena pesem ves čas kakor neopažena. Ali ga je kedaj kak slovstvenik omenil? Lažja imena so plavala na površju. Gradnik pa je hodil ves čas svoja samotna pota, išoč novih lepót in novega izražanja, dočim so drugi hrupeli po davno izvoženih cestah in bili češčeni. Sedaj še-le se je odločil ter stopil pred javnost z zbirko „Padajoče zvezde“.

Med Življenje in Smrt jih je uklenil, te svoje padajoče zvezde; in v središče je postavil svoje mladosti bogastvo in hotenje. (Primeri uvodno pesem). Ali ni to kompozicijski način, soroden tistemu, ki nam ga odkriva Žigon v Prešernovem delu? In jedro, ki ga oklepata lupini: Življenje in Smrt? Ljubezen.